

MOLIYAVIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA BANKNING ROLI

Saydaliyev Abrorxon Sobir o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
E-mail: abrorsaydaliyev007@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda bank tizimining o'rni va iqtisodiy jarayonlarga ta'siri tadqiq etilgan. Moliyaviy barqarorlik mamlakat iqtisodiyotining uzluksiz faoliyat yuritishi, moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi, investitsion faollikning saqlanishi hamda iqtisodiy subyektlarning moliyaviy xavflarga chidamliligini ifodalovchi muhim omillardan biridir. Tadqiqotda banklarning depozitlarni jalb qilish, kreditlash, investitsion faoliyatni moliyalashtirish, likvidlikni boshqarish, kredit va bozor risklarini kamaytirish hamda iqtisodiy subyektlar o'rtasida moliyaviy vositachilikni amalga oshirishdagi funksiyalari tahlil qilingan. Shuningdek, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda kapital yetarliligi, likvidlik, aktivlar sifati, risklarni boshqarish va prudensial nazorat mexanizmlarining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari banklarning barqaror faoliyati nafaqat alohida bankning moliyaviy holatiga, balki butun iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Maqolada bank tizimining moliyaviy barqarorligini yanada mustahkamlash bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorlik, bank tizimi, tijorat banklari, kreditlash, likvidlik, kapital yetarliligi, moliyaviy risk, bank nazorati, investitsiya, raqamli bank xizmatlari.

РОЛЬ БАНКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Сайдалиев Аброхон Собир угли
Джизакский филиал Национального университета Узбекистана
E-mail: abrorsaydaliyev007@gmail.com

Аннотация. В статье исследуется роль банковской системы в обеспечении финансовой стабильности и её влияние на экономические процессы. Финансовая стабильность является одним из важных факторов, обеспечивающих непрерывное функционирование экономики страны, эффективное распределение финансовых ресурсов, сохранение инвестиционной активности и устойчивость экономических субъектов к финансовым рискам. В исследовании проанализированы функции банков по привлечению депозитов, кредитованию, финансированию инвестиционной деятельности, управлению ликвидностью, снижению кредитных и рыночных рисков, а также осуществлению финансового посредничества между экономическими субъектами. Кроме того, раскрыто значение достаточности капитала, ликвидности, качества активов, управления рисками и механизмов пруденциального надзора в обеспечении финансовой устойчивости банков. Результаты исследования показывают, что стабильная деятельность банков влияет не только на финансовое состояние отдельных банков, но и на устойчивое развитие экономики в целом. В статье разработаны практические предложения по дальнейшему укреплению финансовой стабильности банковской системы.

Ключевые слова: финансовая стабильность, банковская система, коммерческие банки, кредитование, ликвидность, достаточность капитала, финансовый риск, банковский надзор, инвестиции, цифровые банковские услуги.

THE ROLE OF BANKS IN ENSURING FINANCIAL STABILITY

Saydaliev Abrorkhon Sobir ugli

Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan

E-mail: abrorsaydaliyev007@gmail.com

Abstract. This article examines the role of the banking system in ensuring financial stability and its impact on economic processes. Financial stability is one of the key factors ensuring the continuous functioning of a country's economy, efficient allocation of financial resources, maintenance of investment activity, and resilience of economic entities to financial risks. The study analyzes the functions of banks in attracting deposits, providing loans, financing investment activities, managing liquidity, reducing credit and market risks, and performing financial intermediation between economic entities. The article also highlights the importance of capital adequacy, liquidity, asset quality, risk management, and prudential supervision mechanisms in ensuring the financial stability of banks. The findings demonstrate that the stable operation of banks affects not only the financial condition of individual banks but also the sustainable development of the economy as a whole. The article develops practical recommendations for further strengthening the financial stability of the banking system.

Keywords: financial stability, banking system, commercial banks, lending, liquidity, capital adequacy, financial risk, banking supervision, investment, digital banking services.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlik mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy shartlardan biri hisoblanadi. Moliyaviy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lgan banklar iqtisodiyotdagi vaqtincha bo'sh pul mablag'larini jamlash, ularni kredit va investitsiyalar shaklida iqtisodiy faoliyatga yo'naltirish hamda moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlash orqali iqtisodiy jarayonlarda faol ishtirok etadi.

Banklarning ushbu vositachilik funksiyasi iqtisodiy o'sish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarning mavjudligini ta'minlasa-da, bank faoliyatidagi muammolar moliyaviy tizimning boshqa segmentlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xususan, kredit riskining ortishi, likvidlikning yetishmasligi, aktivlar sifatining pasayishi yoki kapital yetarliligining zaiflashishi bankning moliyaviy holatiga ta'sir qilishi bilan birga, moliya bozoridagi ishonchga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasi alohida bank faoliyati doirasidan chiqib, makroiqtisodiy barqarorlikning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Tadqiqotning asosiy maqsadi banklarning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, bank faoliyatining asosiy barqarorlik omillarini aniqlash hamda bank tizimining barqarorligini mustahkamlash bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- moliyaviy barqarorlik tushunchasining iqtisodiy mazmunini ochib berish;
- banklarning moliyaviy vositachilikdagi rolini aniqlash;
- kreditlash va investitsiya faoliyatining iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini tahlil qilish;
- bank risklarini boshqarish mexanizmlarini o'rganish;
- kapital va likvidlikning bank barqarorligidagi ahamiyatini aniqlash;
- raqamli texnologiyalarning bank risklarini boshqarishdagi imkoniyatlarini baholash;
- bank tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida bank tizimining moliyaviy barqarorlikni ta'minlash faoliyati olingan.

Tadqiqot predmeti banklarning moliyaviy resurslarni boshqarish, kreditlash, risklarni nazorat qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlardan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda moliyaviy barqarorlik va bank faoliyatining o'zaro bog'liqligini o'rganish uchun tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash, induksiya va deduksiya, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini banklarning iqtisodiyotdagi moliyaviy vositachilik funksiyasi, likvidlik va banklarning barqarorligi, moliyaviy beqarorlik nazariyasi hamda zamonaviy bank risk-menejmentiga oid ilmiy tadqiqotlar tashkil etadi.

Diamond va Dybvig banklarning depozitlarni qabul qilish va likvidlikni ta'minlash funksiyalarini bank tizimining muhim jihatlaridan biri sifatida izohlaydi [1]. Minsky esa moliyaviy tizimlarda barqarorlik va beqarorlik o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilib, moliyaviy majburiyatlar va risklarning ortishi tizim barqarorligiga xavf tug'dirishi mumkinligini asoslaydi [2].

Tadqiqotda bankning moliyaviy barqarorligi quyidagi asosiy ko'rsatkichlar majmuasi orqali baholanishi mumkinligi qabul qilindi:

$$FB=f(C,L,A,R,P)$$

bu yerda:

FB — moliyaviy barqarorlik;

C — kapital yetarliligi;

L — likvidlik;

A — aktivlar sifati;

R — risklarni boshqarish darajasi;

P — bank faoliyatining daromadliligi.

Mazkur yondashuv bankning barqarorligini faqat bitta ko'rsatkich asosida emas, balki o'zaro bog'liq moliyaviy va risk indikatorlari majmuasi orqali baholash imkonini beradi.

NATIJALAR

1. Banklarning moliyaviy resurslarni taqsimlashdagi roli

Tadqiqot natijalari banklarning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi birlamchi funksiyalaridan biri iqtisodiyotdagi pul mablag'larini samarali taqsimlashdan iborat ekanligini ko'rsatadi.

Banklar aholi, korxonalar va boshqa iqtisodiy subyektlarning vaqtincha bo'sh mablag'larini depozitlar shaklida jalb qilib, ushbu mablag'larni kredit va investitsiya operatsiyalariga yo'naltiradi. Natijada jamg'armalar iqtisodiy faollikni moliyalashtirish manbasiga aylanadi.

Ushbu jarayonni quyidagicha ifodalash mumkin:

Jamg'armalar → Bank → Kredit va investitsiyalar → Ishlab chiqarish → Daromad → Iqtisodiy o'sish

Banklarning moliyaviy vositachilik funksiyasi samarali amalga oshirilsa, iqtisodiyotdagi moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi.

2. Kreditlashning moliyaviy barqarorlikka ta'siri

Kreditlash iqtisodiy o'sishni moliyalashtirishning muhim kanallaridan biridir. Tijorat banklari tomonidan korxonalarga investitsion va aylanma mablag'lar uchun kreditlar ajratilishi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi loyihalarni amalga oshirish va tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Biroq kreditlashning haddan tashqari tez o'sishi ham bank tizimi uchun risklarni oshirishi mumkin. Kredit portfelining sifati yomonlashgan taqdirda muammoli kreditlar hajmi ortib, banklarning daromadliligi va kapitaliga bosim kuchayadi.

Shu sababli bank kreditlashni kengaytirish bilan bir qatorda qarz oluvchining to'lov qobiliyatini baholash, kredit portfelini diversifikatsiya qilish va kredit risklarini doimiy monitoring qilish mexanizmlarini kuchaytirishi zarur.

3. Kapital yetarliligi va bank barqarorligi

Bank kapitali moliyaviy barqarorlikning asosiy himoya mexanizmlaridan biridir. Kapital bankning kutilmagan zararlarni qoplash imkoniyatini oshiradi va kreditorlar hamda omonatchilar manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Bank kapitalining yetarliligi pasaygan sharoitda moliyaviy yo'qotishlarga chidamlilik darajasi ham kamayishi mumkin. Shu sababli kapital yetarliligiga qo'yiladigan prudensial talablar bank tizimining barqarorligini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Bank kapitalining yetarliligi quyidagi umumiy nisbat orqali ifodalanishi mumkin:

$$K_y = \frac{K}{RWA} \times 100$$

bu yerda:

K_y — kapital yetarliligi;

K — bank kapitali;

RWA — risk darajasiga tortilgan aktivlar.

Mazkur ko'rsatkichning yetarli darajada bo'lishi bankning turli moliyaviy risklarga chidamliligini oshiradi.

4. Likvidlikni boshqarish

Bankning likvidligi uning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyatini ifodalaydi. Banklar bir vaqtning o'zida uzoq muddatli kreditlar va qisqa muddatli depozit majburiyatlarini boshqarishi sababli aktivlar va majburiyatlar muddatlari o'rtasidagi nomutanosiblik likvidlik riskini keltirib chiqarishi mumkin.

Likvidlikni samarali boshqarish uchun banklar:

- likvid aktivlar zaxirasini shakllantirishi;
- pul oqimlarini prognoz qilishi;
- aktiv va majburiyatlar muddatlarini muvofiqlashtirishi;

- favqulodda likvidlik rejalarini ishlab chiqishi;
- stress-testlardan foydalanishi

zarur.

Demak, likvidlikni boshqarish bankning qisqa muddatli to'lov qobiliyatini saqlab qolish bilan birga, moliyaviy tizimdagi ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

5. Risklarni boshqarish mexanizmlarining ahamiyati

Bank faoliyatida kredit, likvidlik, bozor, valyuta, foiz stavkasi va operatsion risklar mavjud. Ushbu risklarni samarali boshqarish bankning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashning asosiy shartlaridan biridir.

Zamonaviy bank risk-menejmenti quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

Riskni aniqlash → Riskni baholash → Riskni monitoring qilish → Riskni kamaytirish → Natijani qayta baholash

Risklarni boshqarishda stress-testlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Stress-test orqali bankning noqulay iqtisodiy sharoitlarda, masalan, kredit yo'qotishlari oshishi, foiz stavkalari o'zgarishi yoki likvidlik bosimi kuchayishi sharoitida qanday holatga tushishi baholanadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar banklarning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini faqat kredit berish bilan cheklab bo'lmazligini ko'rsatadi. Bank tizimi iqtisodiyotdagi jamg'armalarni investitsiyaga aylantirish, to'lovlar tizimining uzluksizligini ta'minlash, risklarni taqsimlash va moliyaviy resurslarning samarali harakatlanishida muhim vositachi hisoblanadi.

Diamond va Dybvig tomonidan ishlab chiqilgan model banklarning likvidlikni ta'minlashdagi vositachilik rolini tushuntirishda muhim nazariy asoslardan biri bo'lib, banklarning qisqa muddatli depozitlar va nisbatan uzoq muddatli aktivlar o'rtasidagi vositachilik funksiyasini ko'rsatib beradi [1].

Minsky yondashuvi esa moliyaviy tizimdagi risklarning vaqt davomida to'planishi mumkinligini ko'rsatadi [2]. Shu nuqtayi nazardan banklar kreditlashni kengaytirish jarayonida risklarni baholash va monitoring qilishni kuchaytirishi kerak.

Zamonaviy bank tizimida raqamlashtirish ham moliyaviy barqarorlikka ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar bank operatsiyalarining tezligi va samaradorligini oshiradi, masofaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi hamda ma'lumotlar asosida risklarni baholash imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, raqamli xizmatlarning kengayishi kiberxavfsizlik, operatsion uzilishlar va ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq yangi risklarni yuzaga keltiradi.

Shuning uchun raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish bank risklarini boshqarish tizimini ham parallel ravishda takomillashtirishni talab qiladi.

1-jadval

Bankning moliyaviy barqarorlikka ta'sir mexanizmi

Bank faoliyati	Bevosita ta'sir	Yakuniy iqtisodiy natija
Depozitlarni jalb qilish	Jamg'armalarni safarbar etish	Investitsiya resurslari ortadi
Kreditlash	Korxona va aholiga moliyaviy resurs berish	Iqtisodiy faollik oshadi

Investitsiya	Uzoq muddatli loyihalarni moliyalashtirish	Ishlab chiqarish rivojlanadi
Risklarni boshqarish	Moliyaviy yo'qotishlarni cheklash	Bank barqarorligi oshadi
Likvidlikni boshqarish	Majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish	Moliyaviy ishonch saqlanadi
Raqamlashtirish	Operatsiyalarni avtomatlashtirish	Samaradorlik va monitoring imkoniyati oshadi
Prudensial nazorat	Bank risklarini cheklash	Tizimli barqarorlik mustahkamlanadi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, bank faoliyatining turli yo'nalishlari o'zaro bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, bank tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash uchun quyidagi yo'nalishlarni taklif etish mumkin:

Birinchidan, banklarda risklarni erta aniqlash tizimini takomillashtirish zarur. Kredit portfelidagi o'zgarishlar, qarzдорlarning to'lov qobiliyati va muammoli kreditlar dinamikasi muntazam monitoring qilinishi lozim.

Ikkinchidan, banklarning kapital bazasini mustahkamlash va kapital yetarliligini barqaror darajada saqlash muhim. Bu banklarning kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarga chidamliligini oshiradi.

Uchinchidan, likvidlik risklarini boshqarishda stress-testlardan muntazam foydalanish maqsadga muvofiq. Turli makroiqtisodiy ssenariylar asosida bankning likvidlik holatini oldindan baholash moliyaviy xavflarni kamaytirishga yordam beradi.

To'rtinchidan, kredit portfelini diversifikatsiya qilishga e'tibor qaratish lozim. Kreditlarning iqtisodiyotning alohida tarmog'i yoki mijozlar guruhida haddan tashqari konsentratsiyalashuvi risklarni oshirishi mumkin.

Beshinchidan, raqamli texnologiyalar asosida risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish kerak. Sun'iy intellekt, ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish va raqamli monitoring vositalari kredit risklarini baholash jarayonini takomillashtirish imkonini beradi.

Oltinchidan, banklar va moliyaviy regulyator o'rtasidagi axborot almashinuvi va monitoring mexanizmlarini takomillashtirish tizimli risklarni erta aniqlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari bank tizimining moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlar orqali ifodalash mumkinligini ko'rsatdi. Banklar iqtisodiyotdagi bo'sh pul mablag'larini jalb qilish, ularni kredit va investitsiyalarga yo'naltirish, to'lovlar tizimining uzluksizligini ta'minlash hamda moliyaviy risklarni taqsimlash orqali iqtisodiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatadi.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda bankning kapital yetarliligi, likvidligi, aktivlar sifati, kredit portfeli, risklarni boshqarish tizimi va daromadlilik ko'rsatkichlari o'zaro bog'liq holda qaralishi kerak.

Tadqiqot davomida bank barqarorligini ta'minlashda risklarni erta aniqlash, kapital yetarliligini saqlash, likvidlikni samarali boshqarish, kredit portfelini diversifikatsiya qilish, stress-testlardan foydalanish va raqamli texnologiyalarni risk-menejment jarayonlariga integratsiya qilish muhim yo'nalishlar sifatida aniqlandi.

Shuningdek, bank tizimining barqarorligi faqat tijorat banklarining ichki boshqaruviga bogʻliq emas. Samarali prudensial nazorat, makroprudensial siyosat, moliyaviy bozorlar faoliyatining shaffofligi va banklar hamda regulyator oʻrtasidagi samarali hamkorlik ham tizimli barqarorlikning muhim shartlari hisoblanadi.

Umuman olganda, banklarning moliyaviy barqarorligi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi bilan chambarchas bogʻliq. Shu sababli bank sektorida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, risklarni kompleks boshqarish va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish orqali bank tizimining barqarorligini yanada mustahkamlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Diamond D. W., Dybvig P. H. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity // *Journal of Political Economy*. — 1983. — Vol. 91, No. 3. — P. 401–419.
2. Minsky H. P. *The Financial Instability Hypothesis*. — Annandale-on-Hudson: Levy Economics Institute of Bard College, 1992.
3. Mishkin F. S. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. — Pearson, 2016.
4. Saunders A., Cornett M. M. *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. — McGraw-Hill Education, 2019.
5. International Monetary Fund. *Global Financial Stability Report*. — Washington, D.C.: International Monetary Fund.
6. World Bank. *Global Financial Development Report*. — Washington, D.C.: World Bank.
7. Basel Committee on Banking Supervision. *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. — Basel: Bank for International Settlements.
8. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Moliyaviy barqarorlik hisoboti*. — Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki.
9. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Oʻzbekiston Respublikasida bank tizimining rivojlanishi va bank faoliyati koʻrsatkichlari*. — Toshkent.
10. International Monetary Fund. *Financial Soundness Indicators Compilation Guide*. — Washington, D.C.: IMF.